

Ю.В. Назаранка,
кандыдат філалагічных навук,
выкладчык БДУ

ВОБРАЗЫ-СИМВАЛЫ КОЛАСАВЫХ ВЫСЛОЎЯЎ

“Слоўная майстэрня” паэта працавала надзвычай плённа, скарыстоўваючы багаты рытарычны набытак розных часоў. Пошук прадмета, новага наймення з’явы – гэта жывы працэс эстэтычнага асэнсавання свету, “своеасаблівай паэтычнай адгадкі” [4, с. 244] яго таямніц. Зразумела, што з гэтай прычыны адпаведны від тропаў – найменні-перыфразы – павінен быў прыцягнуць увагу Якуба Коласа, даць яму магчымасць адлюстраваць у слове ўласны пільны позірк на розныя праявы жыцця. Перыфразы літаральна рассыпаны па выслоўях паэта, садзейнічаючы дасягненню эфекту, які атрымаў у рускай філалогіі назву “остранения” (В. Шклоўскі), г.зн. надання вядомаму – навізны ўпершыню ўбачанай рэчы. Так узнікаюць перыфразы *спрытны злодзеі* ‘старасць’, *моршчыць розуму каробку* ‘задумвацца’, *дол таўчэ пята* – ‘танцаваць’, *скарб мазалёў* ‘плён працы’, *ніць, звітая ў клубок* ‘канец жыцця’, *кахання ваякі* ‘закаханыя’, *вялікія пакутнікі* ‘паэты’, *аддаць падаткі небу і зямлі* ‘жыць як трэба’, *Сальмон вялікі* ‘грамацей’, *тканка ног і кола* ‘дарога’, *дзе неба з долам абняліся, як браты* ‘далёка’, *пакінуць за сабой вясну свайго жыцця* ‘пасталець’, *чырвоныя па форме і вясёлыя па зместу* ‘выпівохі’ і г.д.

Існуе пэўная колькасць перыфразаў, што з’яўляюцца выслоўямі самі па сабе: *Пацяробкі культуры* – нікчэмныя людзі, *Пярэсмькі рознага людю...* – недарэкі, *Сутокі неба і зямлі...* – сусвет, *Прафесар велькіх букваў...* – настаўнік.

Перыфразы могуць мець характар разгорнутага выказвання: *Голы, босы, адны косці, а бутэлькі гне* – п’яніца; *Грош не кінуць на талерку...* – сквапня людзі, скнары; *Аддацца раку на сняданне* – быць пакорлівым.

Нарэшце, як перыфразу можна разглядаць многія цэласныя выслоўі, бо яны вобразна, па-мастацку перадаюць некаторыя (нават банальныя) думкі, што могуць быць выражаны ў звычайнай форме, параўн.: **Жыццё чалавека кароткае:** *Покі жыць ты прыбярэшся – Паміраць табе пара; Дарогі, вечныя дарогі! Не вечна ходзяць па вас ногі!*; **Клопату цяжка пазбыцца:** *Адно прыпыніш – там другое, Глядзіць, як бачыш, набяжыць...*; **Трэба быць верным радзіме:** *Ды вазьмі за нораў – Не хадзі за горы, А перш каля носу Пашукай ты лёсу!*; *Нашто шукаць зямлі далёка? Зайздросна ты, людское вока!* і г.д.

Яшчэ адзін спосаб абнаўлення бачання сутнасці з’явы – параўнанне. Таксама адзін з найбольш характэрных для Коласа тропай, якому ён надаваў самую разнастайную сінтаксічную форму [2, с. 82-94]: *Патрэбен ён, братцы, Як прус у аладцы, Як у мосце дзірка, Як з гразі зацірка...; А пан на просьбы так жа лас, Як кот да сала і кілбас; І ты, чалавеча, як снег у адлігу: Упаў і сканаў і няма; І вера без грошай, як і лампадка без масла, чэзне і гасне); Каса не косіць – каса брые І шчытнякі бярэ сухія...*

Да простых тропай звычайна адносяць і эпітэт. Але гэта прастата ўяўная, бо часта менавіта на эпітэтах трымаюцца канатацыі асноўнай лексемы, параўн.: *асеннія дажджы* – ‘дажджы, што ідуць восенню’ і *асеннія дажджы* – ‘нудныя, сумныя, дакучлівыя’ [1, с. 4]. Адрозненняў паміж *дажджамі* як з’явамі прыроды і *дажджамі* як вобразам-феноменам духоўнага быцця чалавека нельга выявіць без эпітэтаў, што вядуць за сабой цэлую нізку асацыяцый. Пераход азначэння ў эпітэт – натуральны (і таму ён падаецца простым) міжстылявы зрух. Якуб Колас адчуваў гэта і даў нямала бліскучых, розных па семантычнай структуры прыкладаў: *пустая заўзятасць), высушаныя мазгі, цёмная душа, светлыя песні, жаданы край, драбязговыя правы, незалежная сіла, голая праўда, шумны стол, неўнікнёны час, слова-ззянне, слова-краска, самабытная душа* і пад.

Насычаны выслоўі і іншымі відамі тропай, з ліку якіх асабліва шырока прадстаўлена метафара. Згодна са сваім этымалагічным значэннем (‘перанясенне’), метафара з’яўляецца вынікам параўнання, супастаўлення,

прыпадабнення паняццяў, крыніцай стварэння вобраза праз іншы вобраз. І калі “наша мысленне, паўсядзённы вопыт і паводзіны ў значнай ступені абумоўліваюцца метафарай” [3, с. 387], то ў паэтычнай творчасці метафарызацыя пазнання і адлюстравання навакольнага свету знаходзіцца як бы на паверхні гэтых працэсаў і таму асабліва ўражвае. Метафара заўсёды валодае пэўным “выяўленчым вымярэннем, якое можа быць названа выяўленчай функцыяй метафарычнага значэння” [5, с. 417]: *Калі б тая радасць і тое шчасце, што часам, хоць і вельмі рэдка, трапляюць да чалавека, маглі б спяваць і звінець сваімі акордамі, то наша вуха чула б найцікавейшую на свеце музыку; Бо, згубіўшы сэрца крэпасць, Чалавек – магіла; Думкі ж як наваляцца, Ходзіць галава.*

Дадзім яшчэ прыклады Коласавых метафар па-за выслонным кантэкстам, каб паказаць разнастайнасць іх тыпаў і разам з тым праілюстраваць іх аднесенасць да нацыянальнага тыпу культуры: *няма труны для праўды, трэба дзяржацца сярэдзіны, на дубіне строіць лад, свабоды бог з неба не скіне, стаяць над магілаю свайго жыцця, гнілое карыта растрэсеных думак, няма кніга лёсу, ляжаць на печы няма моды, пустая заўзятасць, хіцёр на загвоздкі, пярэсмькі рознага люду, стагнаць і лыч трымаць панура, падстаўляць галаву пад абух, уздыхала тут бяда, парухаць глуздом і шмат інш.*

Літаратура

1. Гаўрош Н. Вобразнае слова ў паэтычных творах Я. Коласа / Купалава і Коласава слова. Зборнік артыкулаў. – Мн., 1981. – С. 79-88.
2. Конюшкевич М.И. Категория сравнения и её место в системе языка // Вопросы функциональной грамматики. – Гродно: ГрГУ, 2002. – С. 82-94.
3. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, котарымы мы живём // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 387-415.
4. Рагойша В. Тэорыя літаратуры ў тэрмінах. – Мн.: БелЭн, 2001. – 384 с.
5. Рикёр Поль. Метафорический процесс как познание, воображение и ощущение // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 416-435.

